

KÉZFOGÁSOK

DANILO KIS

A. A. DARMOLATOV RÖVID ÉLETRAJZA (1892—1968)

Napjainkban, amikor a költői sorsok igencsak a kor, az osztályhovatartozás és a környezet riasztó szabványai szerint alakulnak, s az élet sorsdöntő eseményei — az első vers soha meg nem ismétlődő varázslata, a Rusztaveli-jubileum alkalmából való utazás az egzotikus Tbiliszibe, vagy Narbuttal, a félkezi költővel való találkozás — a kaland ízét nélkülöző, vérszegény eseménysorra alacsonyodnak, A. A. Darmolátov élettörténetéből, némi szokványossága ellenére, nem hiányzik a lírai mag. Az adatok tömkelegéből egy emberélet rajzolódik ki:

Édesatyjának, a falusi tanítónak, amatőr természettudósnak és idült alkoholistának a hatására, Darmolátovot igen korán megragadják a természet titkai. Nyikolajevszka Gorodka-i nemesi kúriájukban (az édesanya hozományá) kutyák, madarak és macskák éltek együtt viszonylagos szabadságban. Hatéves korában a közeli Szaratovban megveszik neki Devrienne *Európa és Közép-Ázsia lepkéi* című atlaszát, a tizenkilencedik század kései gravure-művészetének egyik értékes munkáját; hétéves korában édesapjának assisztál, aki — vérpacnikkal az arcán — rágszálókat boncol, és békákkal kísérletezik; tízéves, amikor a spanyol—amerikai háborúról szóló regényeket olvas, s ennek hatására heves spanyolpárti lesz; tizenkét éves, amikor a nyelve alatt kicsempészi az ostyát a templomból és leteszi megrökönyödött pajtásai elé a padra. Korch szövegei fölött az antik korokról álmodik, és megveti a jelenkori életet. Amint látjuk, a lehető legklasszikusabb vidéki környezetről, pozitívista szellemben nevelkedett polgárságról, egy egészen banális örökségről van szó, amelyben (apai részről) alkoholizmus és tuberkulózis elegyedik a francia regényeket olvasó édesanya melankolikus depressziójával. Talán csak Jadviga Jarmolajevna, egyik anyai nagynénje, aki mindinkább elhatalmasodó demenciájával egy fedél alatt élt velük, az egyetlen figyelemre méltó adat a költő gyermek éveiből.

Az első forradalom előestéjén az édesanyja váratlanul meghal, mintegy elalszik Maeterlincknek *A méhek élete* című könyve fölött, amely mint a szárnyait szétterítő halott madár, ott maradt az öleiben. Ugyanabban az évben az *Élet és iskola* című folyóiratban, amelyet a forradalmi ifjúság szaratovi kruzsokja ad ki, megjelennek a fiatal Darmolátovnak a halálesettől megihletett első versei. 1912-ben beiratkozik a pétervári egyetemre. Édesapja kívánságára orvostudományt hallgat. 1912 és 1915 között már az olyan fővárosi folyóiratokban jelentkezik, mint amilyen az Oktatás, a Korunk és a jó hírű Apolló. Erre az időszakra kell tenünk a Gorodeckijjal és Viktor Hofmannal, az öngyilkos költővel való ismeretségét, aki — mint Makovszkij írja — emberként élt, de úgy halt meg, mint egy költő — akárcsak valami lírai küklopsz —: szemem lőtte magát egy miniatúr hölgypisztollyal. Darmolátov első és kétségkívül legjobb verskötetete, az *Ercek és kristályok*, 1915-ben jelenik meg régies ortográfiaival és Atlasz alakjával a fedőlapon. „Ebben a soványka kis gyűjteményben — írja róla a Szó című folyóiratban a névtelen recenzens — van valami egy Inokentij Anyenzkij művészetéből, az érzelmek ifjúú ösztinteségéből egy Baratyinszkij szellemében, valami átszellemültség, akárcsak a fiatal Bunyinnál. De nincs benne sem igazi hév, sem igazi művé-

szet, sem igazán őszinte érzelmek, aminthogy kifejezetten gyenge részek sincsenek benne.”

Nem szándékozom itt közelebbről foglalkozni Darmolatov költészetének sajátosságaival, s az sem szándékomban, hogy az írói dicsőség bonyolult mechanizmusának taglalásába bocsátkozzam. Történetünk szempontjából a költő háborús élményei sem jelentősek különösképpen, noha, megvallom, egy pár erőteljes galíciai és bukovinai jelenet a Bruszilov-féle offenzíva idejéből — amikor Darmolatov kadét szanitéc altiszti minőségben rábukkan fivérének összekaszabolt holttestére — nincsnek minden vonzerő híján; aminthogy tagadhatatlan varázsa van Darmolatov berlini kirándulásának vagy annak a gáláns kalandjának is, amely — háttérében a polgárháború kiéhezett és tragikus Oroszországaival — mézeshetekkel végződik Kiszlodovszk poklában. Darmolatov költészete, akár mit mondanak is róla a kritikusok, bővelkedik az olyan empirikus (költői) tényekben, amelyek — akár csak a megsárgult képes levelezőlapok vagy fényképek a kopottas albumból — utazások, ábrándok és szenvedélyek, egyszersmind pedig a pillanatnyi irodalmi divat emlékei: ilyenek például a szél jótékony hatása a kariatidák márvány ruhájának redőire; a Tiergarten az elvirágozott hársfasorral; a Brandenburgi kapu lámpásai; a fekete hattyúk ijesztő árnyképei; a nap rózsás tükröződése a Dnyeper zavaros vizében; a fehér éjszakák varázsa; a cserkez nők igéző tekintete; a szyeppi farkas oldalába markolatig döfött kindzsál; a repülőgéplégszavár csigamenetes pályája; a varjú károgása a kara esti szürkületben; a letarolt Volga mente rémületes látkepe (madártávlatból); a traktorok és lokomobilok hangyamozgása az aranyló búzamezőkön; a kurszki szénbányák sötét aknáit; a kremli tornyok a levegőóceánban; a színházi páholyok lila bársonya; a bronzszobrok kísérteties árnyalakjai a tűzijáték fényében; a cukorhabból fújt balett-táncosnók táncmozdulata; a kigyulladt tartályhajók fenséges képe a kikötőben; a rímek rettenetes kábulata; csendélet egy pohár teával, ezüst kiskanállal és vízbe fült darázzsal; egy igásló ibolyaszín szeme; a turbinák derűs kepelése; Frunze parancsnok feje a műtőasztalon a kábító kloroformszagban; a csupasz fatörzsek a Ljubjanka udvarán; a falusi kutyák rekedt csaholása; a betontömbök csodálatra méltó egyensúlya; a süvöltő pinty havas nyomában óvakodva lépegető macska; a kukoricamezők tűzérési zárótűzben; egy szerelmi búcsú a Káma völgyében; a szevasztopoli katonatemető...

Az 1918-as és 1919-es évszámmal jelzett versek nem nyújtanak semmiféle támpontot arra nézve, hogy kideríthessük helyét: ezekben a versekben még minden a lélek kozmopolita rétegeiben zajlik, amely lélek nincs pontosan feltérképezve. 1912-ben Pétervárott találjuk a Jeliszejevnek valamikori villájának komor fényűzésében, ebben az Örültek Hajójában, ahogy Olga Fors nevezi, ahol az akkori pénztelen és zavaros fejű, kiehézt költőhad gyülekezett. Mint Makovszkij írta, az égnek ezeken a madarain még csak az eszelős fényben égő szemek éltek. Roppantul iparkodtak élő embereknek látszani, mondja Makovszkij, ámbátor, aki rájuk nézett, a nők ajkán virító rüzs ellenére, nem tudott szabadulni attól a benyomástól, hogy fantomok közé került. Közben odakint tombolt a forradalom—ellenforradalom mágneses pólusaitól szított vihar; esztelen vakmerőség árán Buhara ismét a bolsevikok kezére került; a kronstadti tengerészek lázadása vérbe fojtva, tengernyi vérbe; a kihalt falvak körül emberroncsok, gangrénás lábú, roskadozó asszonyok és felpuffadt hasú gyerekek vonszolták magukat; amikor a lovakat, kutyákat, macskákat és patkányokat mind kipusztították, a barbár kannibalizmus a szokásjog erejére emelkedett. „Kivel tartunk mi, Szerapion testvérei?” — kiált föl Lev Lunc. — „Mi Szerapion remetével tartunk!” Krucsonnij, ami őt illeti, a képzelet híve: „A képzelet felkelti és szabad szárnyalásra ösztökéli a teremtő fantáziát, anélkül, hogy bármi konkrétummal sértene.” — „Mi teljes szabadságot adunk költő elvtársainknak az alkotói módszer megválasztásában, de azzal a feltétellel...” — teszik hozzá amazok a Kovácsmühely taborából. (Egy tartózkodó szavazattal egyhangúlag elfogadtattott.)

... Az ebből az időből származó fényképek még plasztrotonos, csokornyakkendős pétervári ficsürként ábrázolják Darmolatovot. Bésett arca, „Róma romjain révedező tekintete”, mély gödröcskével kettémetezett szögletes álla, összeszorított ajka nem árul el semmit; olyan ez az arc, mint a kőből faragott lárvá. Megbízható adatok szerint a fiatal Darmolatov ekkor már az akmeisták kozmopolita programjához csatlakozott, ehhez „az európai kultúra utáni vágyakozáshoz”, mégpedig elsősorban egy másik költő, név szerint Mandelstam hatására. Tudniillik egyformán szerették Rómát, Anyesszkijt és Gumiljovot, és egyazon hisztérikus módossal falták az édességeket.

Ugyanennek az 1921. évnek egyik fülledt augusztusi éjszakáján a Jeliszjevék villájában nagyban folyt a dáridó, amelyet a már említett Olga Fors, jellemző női túlzással, a pestis idején való lakomának nevez. Azoknak az éveknek az ételsikolya a sózott hal volt, amelyhez egy, bizonyos alkémikus receptek szerint spiritusból, nyírfahéj és bors hozzáadásával kotyvasztott, kerítésszagató vodkafajtát fogyasztottak. „Kasszandrának” (Ana Andrejevna Ahmatovának) azon az estén éppen látomásai voltak, majd a legnagyobb elragadtatásból, váratlanul, hallucinációkkal határos, beteges depresszióba esett. Ki hozta „a mester” (Gumiljov) kivégzésének híret, nem tudni. Némi bizonyossággal csupán az állítható, hogy a hír valóságos külön kis mágneses viharoként süvített el az egymással szemben álló s világos eszmei és esztétikai programmal megkülönböztetett összes csoportok felett. Darmolatov, pohárral a kezében és részegen dülöngélve, otthagya Kasszandra asztalát, és a megboldogult Jeliszjev avittas karosszékebe roskadt, amely Dorogojcsenko proletár író mellett üresen ásítózott.

1930 júliusában a szuhumi üdülőotthonban tartózkodik, és ott fordításokon dolgozik, amelyeket Borisz Davidovics Novszkij közbenjárására a Krasznojá Nov című folyóirat rendelt meg nála. A mondott Novszkijjal való ismeretsége elején egy réges-régi berlini találkozó áll, egy, a Tiergarten közelében levő vendéglőben, amikor a fiatal Darmolatov csodálattal és tisztelettel elegy félelemmel hallgatta Tverdohljebovnak, a tengerészlet forradalmi bizottsága jövendőbeli komisszárjának, a diplomatának, a postaügyi népbizottság képviselőjének — B. D. Novszkijnak — a merész jóslatait. (Azt mondják, Novszkij volt a viszonylag nyugalmasabb időkben Darmolatov „relációja”; ez a szó azt a bonyolult kapcsolatot jelzi, amely a költők és a hatóságok között létezett, amikor a személyes rokonszenv meg az ifjúkori érzelmes emlékek némileg enyhült a forradalmi vonal merevsége; egy sok tekintetben kuszált és sokféle veszélyt rejtő kapcsolatról van szó: ugyanis, ha a hatalmas pártfogó kegyvesztetté vált, vele buktak összes védenecsei is, elsodorta őket az a lavina, amelyet a szerencsétlenül járt sikolya indított el.)

December végén, két nappal Novszkij letartóztatása után, Darmolatov lakásában megszólalt a telefon. Pontosan hajnali három óra volt. A kagylót Darmolatov álomittas felesége, egy áldott állapotban levő, a hasát magasan, peckesen hordozó tatár nő vette fel. A drót túlsó oldaláról csak a vérfagyasztó, iszonyatos csönd hallatszott. Az asszony letette a kagylót, és zokogásba tört ki. Attól fogva Darmolatovék tarka chiás tollpárnák alá dugták a telefont, amelyeken tatár vásárok színes hangzavarának rikító díszítőelemei begyeskedtek; a kéziratokkal, szótárakkal és „az idegeinek megnyugtatóására” fordított könyvekkel roskadáig megakart asztal mellett pedig ott állt készenlétben a kartonkoffer a váratlan utazáshoz szükséges holmival. Mi több, a vodkától bátorságra kapva, egyszer meg is mutatta egy besúgó költőnek azt a bőrdíjét: a meleg kötött pulóver és a flanell alsónadrág tetején Ovidiusz *Elégiáinak* latin nyelvű, bőrkötéses kötete hevert. A híres száműzött verseit bizonyára az önmön költői sorsát idéző puskinsi mottóként értelmezte azokban a napokban.

... A következő év elején Grúziában utazik. Májusban megjelenik a *Tbiliszi a tenyeremen* c. versciklusa; szeptemberben az írói igénylések listájára kerül, és a Gorkijtól aláírt utalványra egy nadrágot, stéppelt vattás kabátot és hóprém kucsmát kap. (Darmolatov, úgy látszik, nem

fogadta el a kucsmat, mivel olyan „hetmani kinézése” volt. Alekszej Mak-szimovics makacszkodott: csak ne legyen az elvtárs olyan válogató! Az erről az eseményről keringő mendemondákból nehéz kihámozni, mit is mondott Gorkij valójában, de úgy látszik, némi célzást tett Darmolotov forrófejűségére, és hogy „kis híján úgy végezte, mint Csehov hivatalnoka”.)

1933. augusztus 17-én a J. V. Sztálin nevű hajón találjuk a többi százhuszonvalahány író között, akik az éppen frissiben befejezett Fehér-tenger—balti-csatornát tekintették meg. Darmolotov máról holnapra megöregedett, és most puskinsi oldalszakállt visel. A semmibe merengve, fehér öltönyben, kigombolt ingben a hajtókorláthoz támaszkodva áll. Vera Inber hajával a szél játszadozik. Bruno Jaszszkij (balról a második) valami láthatatlan, ködben vesző part felé emeli a kezét. Zoscsenko, tenyerét a füléhez illesztve, a tábori zenekar játszott melódiát próbálja felismerni. A hangokat elsodorja a szél, elnyomja a zsilipen átömlő víz zuhogása.

Bizonyos külső jelek ellenére, kétségbevonhatatlan bizonyítékok árul-kodnak arról, hogy Darmolotovot ebben az időben már kikezde a lelki pestis férgé: spirituszban mossa a kezét, és mindenkiben besúgót gyantit; azok pedig csak jönnek, bejelentés és kopogtatás nélkül, jönnek tarka nyakkendős költészetkedvelőknek, sárga bádogból készült, miniatúr Eiffel-tornyokkal beállító műfordítóknak öltözve, vagy a farzsebükben, francia-kulcs helyett, hatalmas mordályokat viselő vízvezeték-szerelőknak álcázva.

Novemberben kórházba került, itt altatással gyógyítják: a kórter-mek steril környezetében öt teljes hetet aludt át, és attól fogva a világ zaja mintha többé nem hatolt el volna hozzá. Még Kirszanovnak, a költőnek azt a rémes hawaii gitárját is, amely a spanyolfalon túl vijjogott, most vékony fülzsirréteggel bevont vattával tompították. Az írószövetség révén engedélyt kapott rá, hogy kétszer hetente megjelenhessen a városi lovardában; ott látták, amint totyakosan, hájasan, az elefantiázis első jeleivel, üget a jóindulatú lovardai ménen. Mandelstam és felesége, mielőtt Szamatikba indult, ahol letartóztatás és a halál várt rá, benézett hozzá, hogy elbúcsúzzon. Komikus lovaglónadrágjában és aprócska kis gyermekostorral a kezében, Darmolotov a liftajtóban ütközött össze velük. Éppen megérkezett a taxi, és ő elsielt a lovardába anélkül, hogy búcsút vett volna ifjúsága barátjától.

1947 nyarán Cetinjébe kerül, a *Hegyek koszorúja* jubileumára, amely-ből, úgy látszik, részleteket fordított. Hajlott kora, esetlensége és lom-hasága ellenére fiatalosan lépett át a vörös selyemszalagon, amely Njgoš hatalmas, istenek trónjához hasonlatos székét, elválasztotta a költőktől és a haladóktól. En (aki azt mesélem) félrehúzódva álltam, és elnéztem, mint fickándozik ez a fűzfa-poéta Njgoš magas, aszkétai székében, majd a taps alatt, kiosontam a portré-teremből, hogy ne lássam azt a botrányt, amely nagybátyámnak, a múzeumi trezorok órének beavatkozása után fog kitörni. De arra jól emlékszem: a költő széttárt lába között a kopott nadrágban, már ott duzzadozott a rémes daganat.

Elete utolsó éveit, mielőtt a szörnyű betegség ágyhoz szögezte, csen-desen, az ifjúság édes csepűjén rágódva, töltötte el. Időnként meglátogat-ta, azt mondják, Ana Andrejevna-t, és egyszer virágot vitt neki.

Utóirat

Nevét az orosz irodalomtörténet mint orvosi furcsaságot jegyezte fel: Darmolotov esete bekerült az összes újabb patológia-tankönyvekbe. Here-zacszkóját, amely akkora volt, mint a legnagyobb kolhozotk, lefényképez-ték, és azóta minden külföldi szakkönyv is közli, amikor az elefantiázis-ról (elephantiasis nostras) van szó. Együttal az írónak is tanulságul, hogy az íráshoz nem elég, ha valakinek csak töke van.

BORBÉLY János fordítása

A fenti írás Danilo Kiš *Boris Davidovics stremléke* c. Goran-díjas művének zárónovel-lája. A könyv magyar fordítása hamarosan megjelenik az újvidéki Forum kiadásában.